

BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARINI RITMIKAGA ASOSLANGAN PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMMILASHTIRISH

Ibragimova Xonzoda Saidazim qizi

Toshkent davlat pedagogika universiteti pedagogika bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10588913>

ARTICLE INFO

Received: 22th January 2024

Accepted: 39th January 2024

Online: 30th January 2024

KEY WORDS

Musiqa ta'limi, ritmika, pedagogik faoliyat, metodika, Quyonglar va tulki, syujet.

ABSTRACT

Mazkur maqolada musiqa ta'limi talabalarini ritmikaga asoslangan pedagogik faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirishga doir ilmiy fikr-mulohazalar yuritilgan.

Musiqiy o'yin faoliyatining bir turi sifatida musiqiy rivojlanishning muhim usuli hisoblanadi. Musiqa o'yinning hissiy tomonini oshiradi, bolani ertak qahramonlari dunyosiga singdiradi, xalq an'analari bilan tanishtiradi – bularning barchasi musiqa asarini idrok etish va tushunishni chuqurlashtiradi, musiqiy, ritmik va harakat qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Musiqiy o'yinlar cholg'u musiqasi (syujetli va syujetsiz) va qo'shiq kuylash (dumaloq raqslar va drammatizatsiya) o'yinlariga bo'linadi. Syujetli o'yinlarda musiqa obrazlarini ifodali, syujetsiz o'yinlarda esa musiqaning umumiy kayfiyati, uning ifodali vositalari (temp, dinamik soyalar, metro-ritm, shakl) bilan bog'liq vazifani bajarish kerak. Masalan, "Quyonglar va tulki" syujetli musiqiy o'yinida bolalar majoziy ma'noda ushbu belgilarga xos harakatlarni bajarishlari kerak: tulkinging ibratli, oson yugurishi va quyongning to'xtash va aylanasi bilan baland, yumshoq yugurish. "Damburlar bilan o'yin" syujeti bo'lmagan o'yinda yigitlar o'yinning past kontrastli qismlari va dinamik soyalar uchun harakatlarini o'zgartiradilar; bundan tashqari, quyongning silliq xarakteri raqs personajining bo'sh yugurishida uzatiladi.

Qo'shiq aytiladigan o'yinlarda harakatlar tarkibi tabiatga, musiqa tasvirlariga, matnga bog'liq. Bu yerda xalq raqslarining elementlari, turli xil dumaloq raqs shakllari qo'llaniladi. Masalan, "Qarg'a" o'yinida asosiy vazifa – "Qizil etiklarda, zarhal sirg'alarda" qarg'aning ajoyib qiyofasini yetkazish, uning raqsi oq sochli xalq raqsi elementlarini o'z ichiga oladi; kasr bosqichlarida aylana, oyoqni tovonga qo'yish. O'yinda aylana bo'ylab qurish ham qo'llaniladi: bolalar markazga boradilar va qadamlar bilan o'z joylariga qaytadilar. Bu o'yinni o'rganishda bolalarning diqqati tovush dinamikasining ortishiga, asar jo'rliqidagi variatsion shaklga ham qaratiladi. Bir necha marta takrorlangan ritmik naqshni his qilish uchun bolalarga qarsak chalish, musiqa ostida yurish taklif etiladi. Alohida ifoda vositalaridagi barcha ishlar hazilda qarg'a obrazini idrok etishni chuqurlashtirishga va uni harakatlarda jonli tarzda yetkazishga yordam beradi.

Musiqiy-ritmik harakatlarni ketma-ket o'zlashtirish dasturi maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda bolalar bog'chasida amaliy ritmik mashg'ulotlar tajribasini ilmiy tadqiq qilish va umumlashtirish asosida tuzilgan.

3-4 yoshli bolalar: qarama-qarshi tabiatdagi musiqani idrok etishda yorqin his-tuyg'ularni namoyon etadilar. Yuqori va past tovushlar, sokin va baland tovushlar mavjud. Voyaga etgan odamning ozgina yordami bilan ular eng oddiy harakatlarni bajaradilar: ular musiqa ostida qarsak chaladilar, oyoq osti qiladilar, o'z o'rnida aylanadilar, tasviriy harakatlarni va o'yinlardagi oddiy syujetni musiqaga moslashtiradilar, harakatlarni musiqa tabiatiga muvofiqlashtiradilar.

4-5 yoshli bolalar: musiqa bilan muloqot qilishdan zavqlanish, unga adekvat, hissiy munosabatda bo'lish, umumiy kayfiyatni, xarakterni aniqlash, musiqiy asarning janrini (qo'shiq, raqs, marsh) ajratish. Xohish bilan ular zal maydonidan foydalangan holda musiqiy va ritmik harakatlarni bajaradilar, musiqaning tabiatini, musiqiy ifoda vositalarini, raqslardagi umumiy naqshni, musiqiy o'yinlardagi xususiyatlarni harakatda yetkazishadi.

5-7 yoshli bolalar: qiziqish bilan musiqa tinglash, musiqiy ifoda vositalarini aniqlash, uning mazmunini atrofda voqelikning hodisalari va tasvirlari bilan bog'lash; umumlashtirish va musiqaga munosabatini bildirish, "harakatlar tili"ni, plastik san'at asoslarini o'zlashtirishni davom ettirish, ulardan o'yinlarda foydalanish kerak. Ular har xil turdagi asosiy harakatlarni bajaradilar, boshqa tabiatdagi musiqaga tana harakatlari bilan javob beradilar, musiqaning ifodali vositalari yordamida raqs harakatlarini o'zlashtirib, ularni raqs kompozitsiyalarida qo'llaydilar.

Musiqiy va ritmik ta'lim sohasidagi muvaffaqiyatlar va yutuqlar, albatta, bolaning umumiy jismoniy rivojlanishiga bog'liq, lekin ko'p jihatdan bunga to'g'ri o'qitish metodikasi va darslarning tizimliliigi yordam beradi.

1.3 Musiqiy va ritmik harakatlarni o'rgatish metodikasi

Ritmning maqsadi va vazifalari. Ritmning maqsadi musiqani idrok etishni (ifoda vositalarini, shaklni ajratish), uning tasvirlarini chuqurlashtirish va farqlash va shu asosda ifodali harakat ko'nikmalarini shakllantirishdir.

Ritmik vazifalar:

- bolalarni musiqiy obrazlarning rivojlanishini idrok etish va ularni harakatda ifodalashga, harakatlarni musiqa tabiatiga, eng yorqin ifoda vositalariga muvofiqlashtirishga o'rgatish;
- musiqa madaniyati asoslarini rivojlantirish;
- musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish (musiqaga hissiy sezgirlik, eshitish tasvirlari).
- musiqa ritm darslari bolalarning ijodiy tasavvurlarini mukammal darajada rivojlantiradi;
- musiqa ritmi orqali ular turli xil personajlarning obrazlariga aylanadi;
- musiqa bilan aloqa o'rnatadi, ritm orqali musiqani xis qiladi, musiqa ostida harakat qiladi;
- haqiqiy muhitda ijodiy vazifalarni musiqa ritmi ostida bajarish ularning niyatini faollashtiradi va o'zlariga xam zavq bag'ishlaydi.
- ifodali harakatlarni izlashga va uni musiqa ritmiga moslashishga undaydi.

Ertak o'yinlari qahramonlarining munosabatlari, kechinmalari bolalarni axloqiy jihatdan boyitadi va ularni fiklashga undaydi. Bundan tashqari, tashkilotchilik qobiliyatini ko'rsatish kerak - o'rtoqlarga nisbatan harakatlarini tez, mohirlik bilan hisoblay olish, muayyan signallarga, asosan, musiqiy signallarga o'z vaqtida javob berish ham muhimdir. Raqsning

ma'lum elementlarini, gimnastika harakatlari va tartiblarini o'zlashtirish uchun mashqlar bolalarni tizimli mehnat harakatlariga o'rgatadi. Ritmi mashq qilish jarayonida musiqiy va eshitish idroki rivojlanadi: bolalar o'zlarining musiqiy taassurotlarini obrazli, nafis harakatlar yordamida to'g'ri ifodalash uchun doimo musiqa tinglashlari kerak. Aslida, ritm bolani musiqiy tilning ifodaliligini tushunishga olib keladigan vositalardan biridir.

O'yinlarda musiqa, dumaloq raqslar, raqslar etakchi o'rinni egallaydi. Asarlarning mazmuni, uning musiqiy vositalari, qurilishi bolaning ifodali harakatlarining asosiy rag'batidir. Demak, musiqaga qo'yiladigan asosiy talab – yuksak badiiylik, g'oyaviy yo'nalish. Shu bilan birga, asarlar dinamik, qulay, shakli nozik bo'lishi, bolalarga quvonch baxsh etishi, ularning harakatlarini yaxshilashga yordam berishi kerak. Harakatlarni o'rgatish amaliyotida vokal va cholg'u musiqasi qo'llaniladi.

Bolalar bilan ishlashda metodik usullar xilma-xil va quyidagilarga qarab farqlanadi:

- turli tadbirlarning mavjudligi - musiqiy o'yinlar, dumaloq raqslar, raqslar, mashqlar;
- o'yin, raqs, mashqlar va materialni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan dasturiy ko'nikmalar to'plamining mazmuni va qurilishi xususiyatlari;
- turli o'yinlar, mashqlar va boshqalarni o'rganish jarayonida bir xil malakani egallash ketma-ketligi;
- individual o'yinlar, raqslar va boshqalarni o'rganish ketma-ketligi;
- dastur repertuarini o'zlashtirish jarayonida bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirish.

Ritm ijro faoliyati turlaridan biri sifatida maktabgacha yoshdagi bolalarni musiqiy tarbiyalash va rivojlantirish vositasidir.

Musiqiy va ritmik ta'lim tizimi XIX asr oxirida shveysariyalik o'qituvchi va musiqachi Emil Jak-Dalkroz tomonidan ishlab chiqilgan birinchi tizimlardan biri edi. Jak-Dalkroze musiqiy-ritmik tuyg'uning faol motor asosini anglagan holda, harakatni turli musiqiy asarlar ritmiga bo'sundirdi va harakatlarning hissiy uzatilish yo'lini aniqladi. U bolalarning imkoniyatlari va ehtiyojlarini qondiradigan bir qator ritmik mashqlarni yaratdi, shuningdek, kelajakdagi jiddiy hayotning prototipi - bola o'yinida paydo bo'ladigan quvonch tuyg'usiga alohida e'tibor berdi. Jak-Dalkroz musiqiy va ritmik ta'lim insonning irodasi, xarakteri va intellektining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi, deb hisoblagan.

Bolaning tanasining o'sishi bilan bog'liq harakatga bo'lgan ehtiyojini hisobga olgan holda, ular uning harakat qobiliyatlarini shakllantirishga va eng muhimi, harakatlarning musiqiy tovush bilan organik birikmasi orqali har tomonlama rivojlanishiga intilishdi. Ma'lumki, harakat yordamida bola dunyoni o'rganadi. O'yinlarda, raqslarda turli harakatlarni bajarish, bolalar haqiqat haqidagi bilimlarini chuqurlashtiradi. Musiqa vosita reaksiyalarini uyg'otadi va ularni chuqurlashtiradi, nafaqat harakatlarga hamroh bo'ladi, balki ularning mohiyatini belgilaydi. O'qituvchining vazifasi bolalarda u tomonidan taklif qilingan harakatlarni tezda bajarish qobiliyatini rivojlantirishi lozim. Musiqa ta'limi darslarida letargik, passiv bolalarning faollashishi, hayajonlangan bolalarning intizomli bo'lishini kuzatish mumkin.

Ritm turlari ular olingan harakatlar sohasi bilan chambarchas bog'liq. Ritm uchun harakatlar manbalari jismoniy mashqlar, raqs va syujet-majoziy harakatlar hisoblanadi.

Ritmdagi jismoniy mashqlardan asosiy harakatlar (yurish, yugurish, sakrash), umumiy rivojlanish (buyumlarsiz va narsalar bilan) va burg'ulash mashqlari (qurilish, qayta qurish va harakat) ishlatiladi.

Ritm zamonaviy bolalar kompozitsiyalarining asosini tashkil etuvchi xalq raqslari, dumaloq raqslar, bal raqslarining oddiy elementlaridan foydalanadi.

Syujet - obrazli harakatlar hayvonlar va qushlarning odatlariga taqlid qilish, turli xil transport vositalarining harakati, har qanday kasbga xos harakatlarni o'z ichiga oladi.

Harakatlarning manbalariga asoslanib, ritmning quyidagi turlari ajratiladi: musiqiy va ritmik mashqlar, raqslar, raqslar, dumaloq raqslar, musiqiy o'yinlar.

Bolalarga musiqiy va ritmik harakatlarni o'rgatish uchun o'qituvchini tayyorlash quydagilardan iborat:

- musiqa asarini diqqat bilan o'rganing.
- uni umumiy xarakter va musiqiy shakl jihatidan tahlil qiling.
- ushbu o'yinning harakatlarini, raqslarni, mashqlarni bajaring, ularning ifodaliligiga, aniqligiga intiling. Asar tahlili va muallifning ko'rsatmalariga asoslangan tasvir.
- asosiy musiqiy va ritmik ko'nikmalardagi bolalar uchun dastur talablarini rejalashtirish.
- o'qitish metodikasini ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda musiqa darslari o'zining badiiyligi, qiziqarliligi va obrazli kechinmalar uyg'otishi bilan boshqa fanlardan ajralib turadi. Musiqa bolalarning aqliy va axloqiy tarbiyasiga ijobiy ta'sir etadi. Badiiy tarbiya esa uning mantiqiy mazmunidir. Musiqa o'qituvchisi, avvalo, bolalarni sevishi, bolalar fiziologiyasi, adabiyot, ona tili fanlari hamda o'z kasbiga oid musiqa o'qitish metodikasi, fortepiano, vokal darsligi, musiqa nazariyasi, solfedjio, ritmika, dirijyorlik kabi fanlarni puxta bilishi lozim. Musiqa o'qituvchisining bola hayotidagi o'mi beqiyosdir. U o'z kasbiga mehr qo'ygan, yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega inson bo'lmog'i lozim.

References:

1. Zimina A. N. Bolalarni musiqiy ta'lim va rivojlantirish asoslari yoshroq yosh. - M., 2000 yil.
2. Kulagina I.E. Badiiy harakat. - M., 2003 yil
3. Komisarova O. P. Musiqiy ta'limda ko'rgazmali qurollar maktabgacha yoshdagi bolalar. - M., "Ma'rifat" 1986 yil.
4. Konkevich S.V. Boshlang'ich musiqa ijodkorlik vositasi sifatida bola rivojlanishi. // Musiqiy palitrası № 3, 2004 yil
5. Musiqa va harakat: 3-5 yoshli bolalar uchun mashqlar, o'yinlar va raqslar. / Avt. komp. S. I. Bekina va boshqalar - M., 1981 y.
6. Matveeva R.A. Umumiy estetik va musiqiy ta'lim dasturlarini o'rganish. // Musiqa direktori. 2009 yil, №2,3,4.
7. Ibragimova, K. (2023). Improving the mechanisms for preparing future music teachers for pedagogical activities on the basis of rhythm. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 100-102.
8. I. K. S. (2022). Development of musical rhythmic competences in the students of higher education institutions. *Science and innovation*, 1(B3), 708-714.